

Կարծիք

«Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

26.09.2023 թ.-ին Իրավական ակտերի նախագծերի հրապարակման միասնական կայքում քննարկման է ներկայացվել «Ըստ գերատեսչական պատկանելության պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկությունների ցանկը հաստատելու մասին» Կառավարության որոշման նախագիծը¹ (այսուհետ՝ նաև Նախագիծ), որի հեղինակն է ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունը:

Սույնով ներկայացնում ենք մեր կարծիքը Նախագծում առկա թերությունների կապակցությամբ: Տեղեկատվության տրամադրման հետևանքով պատճառվելիք վնասի ռիսկը պետք է գերակայի տեղեկատվության բացահայտման ընդհանուր հանրային շահին: Ուստի, խիստ կարևորելով պետության կողմից իր պաշտպանունակության և ազգային անվտանգության ապահովման իրավաչափ և անվիճելի շահը, կարծում ենք, որ տեղեկատվության ազատության իրավունքի ցանկացած սահմանափակում պետք է համաչափ և պիտանի լինի նշված նպատակների իրագործման տեսանկյունից և չպետք է միտված լինի պարզապես առավելագույն ծավալով տեղեկատվության գաղտնագրմանը (գերապահովագրվելու մոտեցմամբ)՝ մեծացնելով այնպիսի հարակից ռիսկեր, ինչպիսիք են հատկապես կոռուպցիոն վտանգները:

Նշվածի հաշվառմամբ գտնում ենք, որ Նախագծի հավելվածով սահմանված ցանկում (այսուհետ՝ նաև Ցանկ) տեղ են գտել այնպիսի տեղեկություններ, որոնց գաղտնագրումը առանց լրացուցիչ պայմանների առկայության պահանջների կհանգեցնի տեղեկատվության ազատության իրավունքի անհամաչափ և աննպատակ սահմանափակման, ինչպես նաև չի բխում միջազգային փորձից և չափորոշիչներից:

Այսպես, Ցանկի 14-րդ կետով որպես պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկություններ են սահմանվում ՀՀ կառավարության հաստատած ցանկով զինված ուժերի կարիքների համար իրականացված գնումների մասին տեղեկությունները, 21-րդ կետով՝ ի թիվս այլ տեղեկությունների՝ պետական պաշտպանական պատվերների ծավալների մասին տեղեկությունները, 22-րդ կետով՝ ի թիվս այլ տեղեկությունների՝ տնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների մասին տեղեկությունները, 25-րդ կետով՝ ի թիվս այլ տեղեկությունների՝ ՀՀ ֆինանսների և բյուջետային քաղաքականության (բացի տնտեսության և ֆինանսների ընդհանուր վիճակը բնութագրող ամփոփ ցուցանիշներից) մասին տեղեկությունները, 29-րդ կետով՝ ի թիվս այլ տեղեկությունների՝ ընդհանուր օգտագործման նշանակության հումքերի, նյութերի, դրանց ստեղծման, արտադրության և զարգացման վերաբերյալ տեղեկությունները:

¹ <https://www.e-draft.am/projects/6287>

Անդրադառնալով Յանկի 14-րդ և 21-րդ կետերով նախատեսված տեղեկությունների տեսակներին՝ հարկ ենք համարում նշել, որ «գինված ուժերի կարիքների համար իրականացված գնումներ» և «պաշտպանական պատվերների ծավալներ» հասկացություններն այնչափ լայն են, որ դրանց տակ ցանկության դեպքում կարելի է հասկանալ ցանկացած գնում և պատվերի ծավալ, որն այս կամ այն եղանակով ծառայեցվում է պաշտպանական՝ բանակի ապահովման կարիքներին, այդ թվում, օրինակ, Պաշտպանության նախարարության կողմից ձեռք բերվող սննդի քանակի, դրա հետ փոխկապակցված՝ դրանց արժեքային ցուցանիշների մասին կամ ցանկացած այլ՝ ռազմական բնույթի գնումներին չվերաբերող տեղեկություն:

Յանկի 22-րդ կետով նախատեսվող «տնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքներ» հասկացությունը ևս այնչափ լայն է և անորոշ, որ դրա տակ ցանկության դեպքում կարելի է հասկանալ ընդհուպ պետության կողմից տնտեսական քաղաքականության բնագավառում իրականացվող ցանկացած ծրագրի, գործողության, ընդունված որոշման վերաբերյալ ցանկացած տեղեկատվություն, ինչն ակնհայտորեն ոչ իրավաչափորեն սահմանափակում է հասարակության տեղեկացվածության իրավունքը երկրում գիտության և տեխնիկայի զարգացման, այդ ոլորտներում պետության կողմից տարվող քաղաքականության արդյունավետության մասին: Կարծում ենք, որ միայն ռազմարդյունաբերության ոլորտում նվաճումների կամ պետության պաշտպանության և անվտանգության նպատակով անցկացվող հետազոտությունների մասին տեղեկատվության սահմանափակումները կարող են դիտվել մարդկանց տեղեկատվության ազատության իրավունքին իրավաչափ միջամտություն, և այդ սահմանափակումներն արդեն իսկ նախատեսված են Յանկի 6-րդ և 27-րդ կետերում:

Նույն կերպ տեղեկատվության ազատության իրավունքի նույնքան ոչ իրավաչափ սահմանափակում է նախատեսվում նաև Յանկի 29-րդ կետում ընդգրկված ընդհանուր օգտագործման նշանակության հումքերի, նյութերի, դրանց ստեղծման, արտադրության և զարգացման վերաբերյալ տեղեկությունների մասով: Նշված դրույթը ենթադրում է հնարավորություն գաղտնագրելու երկրի արդյունաբերական և նույնիսկ գյուղատնտեսական ցանկացած կարողության վերաբերող որևէ տեղեկատվություն: Մինևույն ժամանակ ցանկացած հումք կամ նյութ այս կամ այն չափով հնարավոր է համարել նաև ռազմավարական նշանակության՝ սկսած մետաղներից և պոլիմեր նյութերից, որոնք օգտագործվում են ցանկացած, այդ թվում՝ ռազմական տեխնիկայի արտադրության մեջ, վերջացրած ցորենով: Եվ կրկին, գտնում ենք, որ բացառապես ռազմական տեխնիկայի և սպառազինության արտադրության մեջ օգտագործվող հումքերի և նյութերի մասին տեղեկատվության սահմանափակումը կարող է դիտվել որպես մարդու տեղեկատվության ազատության իրավունքին իրավաչափ միջամտություն:

Վերջապես Յանկի 25-րդ կետով նախատեսված՝ ֆինանսների և բյուջետային քաղաքականության մասին տվյալները պետական գաղտնիքի շարքին դասելու

հնարավորությունն առհասարակ չի կարող ողջամտորեն համարվել տեղեկատվության ազատության համաչափ և իրավաչափ սահմանափակում: Դրանից բխում է, որ գաղտնագրել հնարավոր է պետության ֆինանսական ցուցանիշների և նույնիսկ բյուջետային քաղաքականության մաս կազմող ցանկացած տեղեկատվություն՝ անկախ ռազմական դրության ռեժիմում գտնվելու կամ չգտնվելու հանգամանքից: Վերը նշված տեղեկությունների գաղտնագրման այդչափ լայն հնարավորությունը ողջամտորեն հնարավոր չէ անմիջականորեն բխեցնել ազգային անվտանգության ապահովման իրավաչափ անհրաժեշտությունից, ուստի այն խախտում է ժողովրդավարական հասարակությունում մարդու՝ պետության տնտեսական, ֆինանսական քաղաքականության մասին տեղեկացվածության ապահովման իրավաչափ շահը: Միննույն ժամանակ բյուջետային քաղաքականությունն ի վերջո արտացոլվում է պետական բյուջեում, որն ընդունվում է ԱԺ կողմից որպես օրենք՝ հրապարակային նորմատիվ-իրավական ակտ: Բյուջետային քաղաքականության մասին ցանկացած տեղեկատվության գաղտնագրման հնարավորությունը բացառվում է նաև այդ պատճառով:

Հարկ ենք համարում խնդրին անդրադառնալ նաև միջազգային չափորոշիչների և այլ երկրների իրավաստեղծ փորձի տեսանկյունից:

Այսպես, «Ցվանեի սկզբունքներ» միջազգային փորձագիտական փաստաթղթի 3-րդ սկզբունքի համաձայն՝ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել ազգային անվտանգության հիմքով միայն այն դեպքում, եթե կառավարությունը կարողանա ապացուցել, որ սահմանափակումը. ա) նախատեսված է օրենքով, բ) անհրաժեշտ է ժողովրդավարական պետությունում և գ) ազգային անվտանգության օրինաչափ շահերը պաշտպանելու համար: Տեղեկատվության բացահայտումը պետք է պարունակի ազգային անվտանգության օրինաչափ շահերին զգալի վնաս հասցնելու իրական և ճանաչելի ռիսկ: Տեղեկատվության տրամադրման հետևանքով պատճառվելիք վնասի ռիսկը պետք է գերակայի տեղեկատվության բացահայտման ընդհանուր հանրային շահին: Սահմանափակումը պետք է համապատասխանի համաչափության սկզբունքին և պետք է լինի վնասից պաշտպանվելու համար նախատեսված հասանելի նվազագույն սահմանափակող միջոցը: Սահմանափակման կիրառումը չպետք է խախտի տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի բուն էությունը:

ԵԱՀԿ ԶԼՄ-ների ազատության հարցերով ներկայացուցիչը 2007 թ.-ին կատարված «Լրատվամիջոցների կողմից տեղեկատվության հասանելիությունը ԵԱՀԿ տարածաշրջանում. միտումներ և առաջարկություններ» ուսումնասիրության արդյունքներով տված հանձնարարականով մասնակից պետություններին առաջարկել է սահմանափակել իրենց՝ գաղտնիքի մասին օրենքների կարգավորումները միայն ազգային անվտանգությանն առնչվող միջոցառումներով՝ նշելով, որ պետական գաղտնիք հասկացությունը պետք է սահմանափակվի բացառապես ազգային անվտանգությանն անմիջականորեն վերաբերող տեղեկություններով, որոնց բացահայտումը կարող է շոշափելի և էական հետևանքներ ունենալ ազգային անվտանգության համար:

Նույն առաջարկությունն արել է նաև ԵՄ Խորհրդարանական վեհաժողովը, որը 2007 թ.-ի թիվ 1792 բանաձևում անդամ պետություններին կոչ է արել վերանայել ազգային օրենսդրությունը՝ փոխարինելով անորոշ և չափազանց լայն դրույթները ճշգրիտ և հստակ ձևակերպումներով՝ այդ կերպ չեզոքացնելով չարաշահումների ռիսկերն ու չհիմնավորված հետապնդումները:

Վենետիկի հանձնաժողովը, Մոլդովայի «Պետական գաղտնիքի մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ 2008 թ.-ին տված կարծիքում անդրադառնալով պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկությունների տեսակների՝ նախագծում տեղ գտած որոշ լայն սահմանումների կիրառման ռիսկերին, նշել է, որ օրենքում այնպիսի լայն ձևակերպումների օգտագործումը, ինչպիսիք են, օրինակ, գիտական հետազոտությունները և տնտեսական տեղեկատվությունը, ստեղծում է գործնականում գործադիր մարմինների կողմից չափազանց մեծ քանակի տեղեկատվության չարդարացված գաղտնագրման վտանգ, և միայն սահմանումների հստակեցումը/նեղացումը մինչև ռազմական-գիտական, ռազմատնտեսական տեղեկատվություն (ռազմարդյունաբերություն, քաղաքացիական պաշտպանություն) կհամապատասխանի Եվրոպայի խորհրդի պետությունների մեծամասնության փորձին:

ԵԱՀԿ ԶԼՄ-ների ազատության հարցերով ներկայացուցիչն իր հերթին Մոլդովայի «Պետական և ծառայողական գաղտնիքների» մասին օրենքի նախագծի վերաբերյալ 2005 թ.-ին հրապարակված մեկնաբանություններում խնդրահարույց է համարում պաշտպանության և հետախուզության ոլորտների սահմաններից դուրս գտնվող, այդ թվում նաև մեր խնդրի առարկա հանդիսացող մի շարք տեղեկությունների գաղտնագրումը՝ պետական պատվերներ, գիտահետազոտություններ, հումքի արդյունահանում, ֆինանսական, դրամավարկային քաղաքականություն:

Հարկ ենք համարում նկատել, որ ցանկացած պաշտպանական պատվերի ծավալների մասին տեղեկատվության գաղտնագրման հնարավորություն նախատեսված չէ Եվրոպական տարածաշրջանի երկրների մեծամասնության, այդ թվում՝ Ալբանիայի, Բելգիայի, Բուլղարիայի, Խորվաթիայի, Էստոնիայի, Ֆինլանդիայի, Լատվիայի, Լիտվայի, Նիդեռլանդների, Նորվեգիայի, Լեհաստանի, Ռումինիայի, Սլովակիայի, Սլովենիայի, Վրաստանի օրենսդրությամբ, ինչպես նաև Գաղտնի տեղեկատվության մասին ԱՄՆ նախագահի հրամանագրով: Նման հնարավորություն սահմանում է Ղազախստանի, Մոլդովայի, Ուկրաինայի և Ռուսաստանի օրենսդրությունը:

Տնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների վերաբերյալ տեղեկությունների գաղտնագրման հնարավորություն նախատեսված չէ Ալբանիայի, Բելգիայի, Բուլղարիայի, Խորվաթիայի, Էստոնիայի, Ֆինլանդիայի, Լատվիայի, Լիտվայի, Նիդեռլանդների, Նորվեգիայի, Լեհաստանի, Ռումինիայի, Սլովակիայի, Սլովենիայի, Վրաստանի, Ռուսաստանի, Մոլդովայի և Ուկրաինայի օրենսդրությամբ: Միննույն ժամանակ թվարկված որոշ պետությունների օրենսդրությունը թույլ է տալիս գաղտնագրել գիտության և տեխնիկայի նվաճումներին, աշխատանքներին, տեխնիկական լուծումներին վերաբերող

տեղեկությունները հատուկ դեպքերում, մասնավորապես եթե դրանց հրապարակումը կարող է վտանգել տնտեսական անվտանգությունը, ինչպես նաև գյուտերը վերաբերում են անվտանգությանը և պաշտպանությանը, եթե դրանք հատուկ նշանակություն ունեն ազգային անվտանգության կամ պետության շահերի համար²:

Ինչ վերաբերում է ընդհանուր օգտագործման հումքերի, նյութերի, դրանց ստեղծման, արտադրության և զարգացման վերաբերյալ տեղեկությունների գաղտնագրման հնարավորությանը, ապա նման հնարավորություն ևս նախատեսված չէ Ալբանիայի, Բելգիայի, Բուլղարիայի, Խորվաթիայի, Էստոնիայի, Ֆինլանդիայի, Լատվիայի, Լիտվայի, Նիդեռլանդների, Նորվեգիայի, Լեհաստանի, Ռումինիայի, Սլովակիայի, Սլովենիայի, Վրաստանի օրենսդրությամբ: Թվարկված որոշ պետությունների օրենսդրությունը թույլ է տալիս գաղտնագրել միայն ռազմավարական նշանակության հումքերին և նյութերին վերաբերող տեղեկությունները հատուկ դեպքերում, մասնավորապես եթե այդ տեղեկատվության հրապարակայնությունը կվնասի ազգային անվտանգությունը, եթե այն վերաբերում է ռազմական նպատակներով մատակարարման ծավալներին և պահուստներին կամ ռազմավարական հումքերի արտադրության գորահավաքային կարողություններին³:

Ֆինանսների և բյուջետային քաղաքականության մասին տեղեկատվության գաղտնագրման հնարավորություն առհասարակ սահմանված չէ ԱՄՆ, Ալբանիայի, Բելգիայի, Բուլղարիայի, Խորվաթիայի, Էստոնիայի, Լատվիայի, Լիտվայի, Նիդեռլանդների, Նորվեգիայի, Ռումինիայի, Սլովակիայի, Սլովենիայի, Վրաստանի, Մոլդովայի, Ուկրաինայի և Ղազախստանի օրենսդրությամբ: Նման հնարավորություն խիստ բացառիկ դեպքերի համար նախատեսված է հատուկենտ երկրների օրենսդրությամբ, օրինակ՝ Լեհաստանի «Գաղտնագրված տեղեկությունների պաշտպանության մասին» օրենքը թույլ է տալիս գաղտնագրել պետության ֆինանսական համակարգի վերաբերյալ ուղեցույցները պաշտպանական պատրաստվածության բարձրացման և պատերազմի ժամանակ, իսկ Ֆինլանդիայի «Կառավարության գործունեության թափանցիկության մասին» օրենքի համաձայն՝ կարող են գաղտնագրվել պետության ֆինանսական քաղաքականության նախապատրաստմանը վերաբերող որոշումները, որոնց բացահայտումը կարող է վնաս հասցնել պետության՝ որպես սոցիալական գործընկերոջ շահերին, ինչպես նաև տնտեսության վիճակագրական տվյալները, ֆինանսական քաղաքականության նախաձեռնությունը, գործառնական պլանը և նման այլ փաստաթղթեր, որոնք պարունակում են տեղեկատվություն, որի վաղաժամ հրապարակումն ակնհայտորեն կարող է ազդել կապիտալի և ֆինանսական շուկաների վրա:

Հիմք ընդունելով վերը նշված հիմնավորումները՝ առաջարկում ենք.

² Մանրամասն տե՛ս ԻԶՊՀ «Տեղեկատվության ազատությանն առնչվող խնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» հետազոտությունը, էջ 83-86, <https://ldpf.am/uploads/files/c6e6d078c1c6e6d948c317374cdade30.pdf>:

³ Մանրամասն տե՛ս նույն տեղում, էջ 86-87:

1. Ցանկի 14-րդ և 21-րդ կետերը վերախմբագրել՝ որպես պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկություններ սահմանելով սպառազինության և ռազմական նշանակության ապրանքների, գնումների, պատվերների, դրանց ծավալների վերաբերյալ տեղեկությունները.
2. Ցանկի 22-րդ կետից հանել «տնտեսական» բառը կամ վերախմբագրել կետը՝ որպես պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկություններ սահմանելով միայն այն տնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների մասին տեղեկությունները, որոնց վաղօրոք բացահայտումը կարող է վտանգել տնտեսական անվտանգությունը, ինչպես նաև եթե դրանք վերաբերում են անվտանգությանը և պաշտպանությանը կամ հատուկ նշանակություն ունեն ազգային անվտանգության շահերի համար.
3. Ցանկի 29-րդ կետից հանել ընդհանուր օգտագործման նշանակության հումքերի, նյութերի, դրանց ստեղծման, արտադրության և զարգացման վերաբերյալ տեղեկությունները կամ դրույթը վերախմբագրել՝ որպես պետական գաղտնիքների շարքին դասվող տեղեկություն սահմանելով ռազմական նշանակության հումքերի, նյութերի, դրանց ստեղծման, արտադրության և զարգացման վերաբերյալ տեղեկությունները.
4. Ցանկի 25-րդ կետից հանել «դրա ֆինանսների և բյուջետային քաղաքականության (բացի տնտեսության և ֆինանսների ընդհանուր վիճակը բնութագրող ամփոփ ցուցանիշներից)» բառերը կամ նշված կետով որպես պետական գաղտնիքների շարքին դասվող տեղեկություն սահմանելով ֆինանսական քաղաքականության նախապատրաստման մասին տեղեկությունները, որոնց վաղաժամ հրապարակումը կարող է վնաս հասցնել պետությանը կամ բացասաբար ազդել կապիտալի և ֆինանսական շուկաների վրա:

*Իրավունքի զարգացման և պաշտպանության հիմնադրամ
«Թրանսփարենսի ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» ՀԿ
Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ*